

Knecht, Leverkühn és Gently – Vizuális akusztikai elemek három regény kapcsán

Dr. habil DLA GYENES Zsolt
dyenes@gmail.com

Vizuális AKUsztika Szimpózium
Kaposvár, 2015. 08. 14-15.

Három regény karakteres elemei alkotják előadásom alapját; Douglas Adams: Dirk Gently holisztikus nyomozóirodája (1988), Thomas Mann: Doktor Faustus – Adrian Leverkühn német zeneszerző élete – Elmondja egy barátja (1947) és Hermann Hesse: Az Üveggyöngyjáték – Josef Knecht Magister Ludi életrajzának kísérlete, valamint Knecht hátrahagyott írásai (1943).

Két utóbbi művet gyakran hasonlítják össze bizonyos szempontok alapján. Ebben az esetben egy epizód-jellegű vonás, a vizuális zenei elemek mentén fogalmazom meg a gondolatokat. Ez egy sajátos, ismeretlen vetületét jelentheti, bonthatja ki a világszerte ismert regényeknek.

Érdeklődésem középpontjában a hang és (mozgó)kép szinkronitása, illetve az utóbbi időben inkább annak bizonyos aszinkronitása áll. Mi módon lehet az egyik médiumból a másikba átjutni? Milyen buktatók merülnek fel ebben a vonatkozásban? Hang és vizualitás hogyan jelenhet meg azonos súllyal? Milyen pontokon találkozik úgy, hogy önálló életet is él a két különböző médium? Az összhatás milyen minőséget jelent?

Ellentmondások, mint mindenütt itt is felvázolhatók. A zene időben kiterjesztett struktúrája következtében akár „vizuál” lehet, míg a vizuális művészeti megjelenés tér-forma-szín tulajdonságai miatt, akár zenei természetűnek is mondható. A határ olyan formán átléphető, hogy fel sem ismerjük annak tényét. Ez főleg igaz lehet a különféle digitális technikák bevonásával, alkalmazásával.

„A levegő telis-tele volt zenével. (...) ...ha Richard csak kicsit is elfordította a fejét, mindig új és más zenét hallott, de minden újabb zene tökéletesen harmonizált a levegőben mellette úszóval. (...) Agyában kavarogtak a képek, ahogy átömlött rajta a millió és millió háttorzongató futam. (...) ...az egész egyetlen hatalmas, szétrobbanó harmóniagömbbé állt össze...” (Adams, 331-332)

Kép-tér-mozgás-hang egygyé olvad össze és kialakul a tökéletes interaktív, összetett érzésvilág; az „élet zenéje”. De ez a hangzás messze túlnő a hagyományos dimenziókon és mégis azzal, hogy nem lehet elválasztani az élettől, a virtualitásnak olyan újabb fokát valósítja meg, mely a művésztől, mint kommunikációs formától is eltávolodik. Megszűnik a mediális karakter. Meta-artistikus, posztdigitális jellege olyan fikció (?), mely a képzeletben, az agy által felépített világban teljes értékű és pótolhatatlan egésszé; a semmivé és mindenné áll össze. A harmóniagömb később, másutt is előkerül, mint fiktív vagy virtuális, de működő valóság (vö. Klima művével, l. később).

Eszünkbe jutnak azok a nagyobb szabású kísérletek is, ahol a hang, az építészet és a technomédiumok alkotnak sajátos egységet. Ilyenek például Varése-Le Corbusier-Xenakis „Poème Électronique”-ja 1958-ból (1), vagy Iannis Xenakis Polytopes című multimédia előadásai az 1970-es évekből.

John Klima: Üveggyöngy (1999-2000) című hálózati műve az újmédia-művészet összetartó természetét példázza; egy futurisztikus hangszer, mely lehetővé teszi a közös játékot. (2)

„Az üveglapot tudniillik beszórták finom homokkal, Jonathan egy öreg csellóvonóval, amelyet fentről lefelé végighúzott az üveglap szélén, rezgésbe hozta a lapot, és ennek nyomán a felzaklatott homok bámulatosan precíz és változatos figurákká, arabeszekké rendeződött. Nekünk, fiúknak roppantul tetszett ez a vizuális akusztika, amelyben érthető és titokzatos törvényszerű és csodálatos elemek vegyültek vonzó egyvelegben...” (Mann, Th., 1967, 25)

Thomas Mann valószínűleg ismerhette Ernst Chladni „hang-figuráit”, vagy a hasonló kísérletek leírását. Lillian F. Schwartz Pixillation című 1970-es műve az egyik rétegen, oldalon a mechanikusan szinkronizált hangra, zenére épül, míg a másik részén a zene aszinkronitása válaszol mindenre. Ez így együtt olyan totális hatás, ami kikerüli a tévutakat. A mellékvágány a tiszta szinkronitás, vagy annak ellentéte lehet, bár ebben sem lehetünk teljesen bizonyosak. Az ezredforduló környékén Július Gyula végzett olyan művészi kísérleteket, ahol a chladni-féle gondolkodás kiindulópont, de Schwartz rezgő mélynyomói is „képbe kerülnek”. (3)

„(Beissel) ...kitalált egy ésszerű, használható dallamelméletet. Elrendelte, hogy minden hang sorban legyenek 'urak' és 'szolgák'. Eltökélvén, hogy a hármashangzat legyen minden adott hangnem dallambeli középpontja, ennek az akkordnak a hangjait kinevezte mesternek, a hang sor többi hangját pedig szolgának. Mármost a szövegnek minden hangsúlyos szótagját egy-egy mesternek, a hangsúlytalanokat pedig szolgáknak kellett képviselniük. (Mann, Th., 1967, 84)

Conrad Beissel (1691-1768), a „zseniális dilettáns zeneszerző” egyik alapvető harmóniasora a következő módon alakult: C-E-G, D-G-B(H), E-G-C', F-A-D', G-C'-E', A-D'-A', B(H)-D'-G'. Érdekes, kellemes, használható harmóniarendszer, ami úgy tűnt működött. A „zene mindenkié” lehetett. Beissel közösségében mindenki komponálhatott a vallási szövegekre a módszere alapján, annak segítségével. Ez a mechanikus transzkripció, transzformáció, a médiumok közötti átjárás, tehát Beissel rendszere mégis rendelkezett egy olyan szubjektív vonással, amittől emberivé vált a hangzás. Talán nem véletlen, hogy Mann regényében többször visszatér hozzá; fontos szerepet szán a beisseli gondolkodásnak. Szintén szövegre épülő, bár (már) interaktív Si Waite Kafka-esque című műve 2013-ból. A Franz Kafka idézetek határozzák meg a hangzó és vizuális környezetet; a gépelés ritmusa, a spacebar leütése, a magánhangzó kombinációk stb. (4)

Mintha Hesse-re is hatott volna Beissel módszere, illetve a szövegből való kiindulás:

„...szótagokat és betűket számoltok, zenéltek, és játszatok az Üveggyöngyjátékot!” (Hesse, 322)

Egy másik érdekes terület a szín-hang analógiák csoportja, mely a vizuális akusztika egyik alappilléret alkotja.

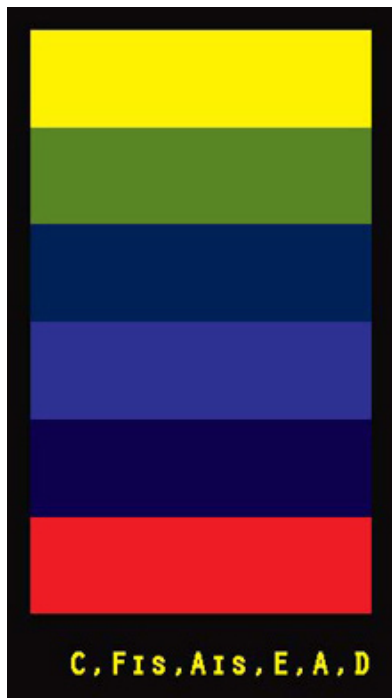
„<A szín és hang értelmi egyezése.
Bizonyítás, hogy minden színtörésre
És színre egy-egy hangnem adna választ.>
Ó, mily szikrázó ígéretet áraszt
Ez a szín-kórus!...” (Hesse: <Egy álom>, vers, 455)

Ha megvizsgáljuk az elmúlt három évszázad szín-hang analógiáit, azt tapasztaljuk, hogy egy kivétellel, mindenki a newtoni módszert követte; azt hogy a tizenkettes hangsorhoz a színek egymást követő színeit rendelte, feleltette meg. Maximum azzal a különbséggel tették ezt, hogy a kezdő C hang vörös, kék, vagy esetleg sárga színű volt; tehát eltértek egymástól. (5) Castel, Jameson, Rington, Bishop stb.; a színorgonák kitalálói, megvalósítói elkövették azt a hibát, hogy automatikus megfeleltetéseket alkalmaztak. A hosszú sorból kilóg Szkrjabin (Scriabin), akinél valami egészen mást tapasztalunk. De mielőtt Szkrjabinra térnénk, nézzük meg, hogy milyen alapvető problémákkal találkozhatunk a téma kapcsán (Jewanski, 2010).

Csak néhány vázlatos felvetés:

- a két különböző médiumnak teljesen más a fizikai alapja; míg a hang mechanikus, addig a szín elektromágneses hullám-természetű;
- a szomszédos színek természetes módon keverednek egymással (vörös+kék=lila), míg a szomszédos hangok egyáltalán nem úgy működnek (c+d≠cisz);
- a színek folyamatosan, végtelen módon következnek egymás után, míg a hangok egyértelműen elválaszthatóak.

Visszatérve az orosz zeneszerzőre; Szkrjabin volt az egyetlen, aki nem a spektrum egymást követő színeire építette 12-es hang-szín megfeleltetéseit (1911). Nála a szinesztézia is belépett, mint módszer a „rendszer” létrehozásában. A lényeg mégis ott keresendő, hogy sora hasonlóságot mutat a cangianté színrendszerrel.

Szkrjabin misztikus akkordja (C, Fis, Ais, E, A, D) és a hozzá rendelt színei is alátámasztják megállapításunkat. (képmelléklet)
Cangiante azt jelenti; színváltás. A spektrum egymást követő színei közül egyet-egyét olykor kihagyunk. Ezt az árnyékolási technikát megfigyelhetjük például Michelangelo drapériáinál (Sixtus-kápolna mennyezetfreskói, 1508-1512), de a kortárs művészetben is reneszánszát éli a szín-technika (például Keserü Ilona Keserü: Régi képeim Párizsban, olajfestmény, 2010).

„...az Üveggyöngyjáték nyelvében (...) minden mindent jelent, (...) s minden jelkép (...) a titokba, a világ lényegébe, az őstudásba vezet.” (Hesse, 121)

A vizuális zene, úgy tűnik valami egységes szellem felé vezet. A fő közös nyelv napjainkban, mely közvetítőnek tekinthető a binaritás, a bináris nyelv. Ennek kapcsán minden leírhatóvá vált. Bizonyos szempontból ez a legegyszerűbb nyelv, ami valaha született. Az alapjai mindig is léteztek.

Vissza az alapegységekhez: a nappalhoz és éjszakához...

Jegyzet

1.

425 hangszóró – hang-tér; fény, szín, kép, ritmus és hang...

http://www.ubu.com/film/varese_electronique.html (2015. 02. 10.)

Rekonstrukció: Virtual Electronic Poem

https://www.youtube.com/watch?v=QBQsym_G82Q (2015. 02. 10.)

2.

Ezen a szimpóziumon a Bali János által készített és felállított interaktív „hangszer/ek”, pontosabban installáció nyújt lehetőséget az önfeledt, nem mindennapi együtt-játszásra, a különféle érzékszervek együttes bevonására.

3.

Július Gyula: Vízre írt név / Vízrajz I., installáció, 1999-2000.

„...a rezgőmozgást végző motor kényszeríti interferencia hullámok rajzolására a higanynak tetsző folyadékot...

(...) A rezgésszám változtatásával állíthatunk elő különböző hullámokat a két medencében.” (Július Gy., 2014: Atavizmus mint médiaművészeti alkotómódszer. Doktori értekezés, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 297)

Július Gyula: Hangdoboz I.-IV., installáció, 1998-2008.

„...loop-olva lejátszott, előzetesen rögzített valós emberi vagy természeti hang (...) egy mélynyomó-hangszóróra szórt, azt elfedő, nagyobb mennyiségű festékpont, pigmentet rezgésbe hoz, és annak részecskéi a hang erősségétől és hullámhosszától függően kaotikus majd szervezett, állandóan változó (...) mozgásba kezdenek, különféle változó mintázatot adva ki.” (Július Gy., u.o., 299)

4.

<https://vimeo.com/83867750> (2015. 02. 11.)

5.

Fred Collopy: Three Centuries of Color Scales, 2004. RhythmicLight.com, online: <http://rhythmiclight.com/archives/ideas/colorscapes.html> (2015. 09. 15.)

Felhasznált irodalom

ADAMS, Douglas (1992): Dirk Gently holisztikus nyomozóirodája. GABO Könyvkiadó.

GYENES Zsolt (2014): Vizuális zenei elemek Thomas Mann Doktor Faustusában. In: Magyar Műhely művészeti folyóirat, 169. szám – 2014/3, Budapest.

JEWANSKI Jörg (2010): Color-Tone Analogies: A Systematic Presentation of the Principles of Correspondence. In: Daniels D. and Naumann S. (Ed.). See This Sound – Audiovisuology – Compendium. Verlag der

Buchhandlung Walter König, Köln.

JÚLIUS Gyula (2014): Atavizmus mint médiaművészeti alkotómódszer. Doktori értekezés, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest.

HESSE, Hermann (1996): Az Üveggyöngyjáték – Josef Knecht Magister Ludi életrajzának kísérlete, valamint Knecht hátrahagyott írásai. Tericum Kiadó, Budapest, fordította: Szabó Ede.

MANN, Thomas (1967): Doktor Faustus – Adrian Leverkühn német zeneszerző élete – Elmondja egy barátja. Európa Könyvkiadó, Budapest, fordította: Szöllősy Klára.

NAUMANN, Sandra (2011): The Expanded Image: On the Musicalization of the Visual Arts in the Twentieth Century. In: Daniels D.–Naumann S. (Ed.): See This Sound – Audiovisuology 2 – Essays. Verlag der Buchhandlung Walter König, Köln.

SACHE, Julius Friedrich (1903): Music of the Ephrata Cloister. Lancaster, Printed for the author. Cornell University Library.

SCHNEIDER, Birgit (2011): On Hearing Eyes and Seeing Ears: A Media Aesthetics of Relationships between Sound and Image. In: Daniels D.–Naumann S. (Ed.): See This Sound – Audiovisuology 2 – Essays. Verlag der Buchhandlung Walter König, Köln.

SCHWARTZ, Lillian F. (1970, 1977): Pixillation, Bagatelles. Online: <http://lillian.com/films/> (2015. 02. 11.)

TRIBE, Mark–JANA, Reena (2007): Újmédia-művészet. Taschen/Vince Kiadó, Köln/Budapest.

UBU, Online: <http://www.ubu.com/>

WAITE, Si (2014): Sensation and Control: Indeterminate Approaches in Popular Music. In: Leonardo Music Journal, Volume 24, MIT, USA, 2014.

WINKO, Ulrich (2010): Architecture and Music. In: Daniels D. and Naumann S. (Ed.). See This Sound – Audiovisuology – Compendium. Verlag der Buchhandlung Walter König, Köln.